

Др Миклош Биро

професор Филозофског факултета у Новом Саду

Др Александар Молнар

доцент Филозофског факултета у Београду

ЗНАЊЕ И СТАВОВИ СТУДЕНАТА ПРАВА О УСТАВНИМ РЕШЕЊИМА*

САЖЕТАК: Рад представља социо-психолошку студију знања и ставова према различитим уставним и правним решењима о људским правима међу студентима права. Тестирано је стотину студената права Универзитета у Новом Саду и Београду. Резултати показују низак ниво познавања југословенског Устава, а нарочито одредаба које се односе на људска права.

Кључне речи: јавно мњење, људска права, знање, студенти права, устав.

У земљама са развијеном демократијом постоји велики интерес за ставове јавног мњења о уставним и законским решењима, јер постоји чврсто уверење да без опште прихваћености правних норми од стране грађана нема ни демократске правне државе. Но, да би држава заиста била демократска и правна, потребно је не само да грађани познају и поштују право, него да га се и сама власт придржава, да су грађани тога свесни и да то одобравају (односно да на учестала кршења права од стране власти реагују било ускраћивањем легитимитета власти, било довођењем у питање појединих сегмената правног поретка који омогућавају драстичније облике таквог кршења права). То чини, најгрубље речено, срж проблема легалног легитимитета у модерним демократским државама. Са Максом Вебером питање легитимитета легалне власти (односно прихваћености власти

* Рад примљен: 30. IV 1996.

која је заснована на правном поретку од стране грађана) ушло је у саму жижу правно-политичке и социолошко-правне теорије (Weber, 1922). Након једне дуге паузе, 1969. године је Никлас Луман реактуелизовао Веберову теорију, а након критика које су на Луманов рачун дошле од стране Клауса Офеа и Јиргена Хабермаса дошло је до праве експлозије интересовања за питања легитимитета (Молнар, 1994).

Отприлике у исто време постала су све распрострањенија тзв. KOL (*Knowledge and Opinion about Law*) истраживања или „истраживања правне свести”, која су имала за циљ да дођу до егзактнијих података о томе колико грађани познају позитивне правне прописе, као и о томе колико их се у својој свакодневној пракси придржавају, односно колико сматрају да она штите њихове интересе (Podgorecki, 1973). Данас су KOL истраживања уобичајена у земљама са развијеном демократијом, а од недавно постала су распрострањена пракса и у посткомунистичким државама (нарочито тамо где су имала већ дужу традицију, као нпр. у Пољској). Нажалост, колико је ауторима познато, у нашој земљи још није спроведено ниједно обимније KOL истраживање.

Окрећући се питањима легалног легитимитета и посежући за иностраним искуствима KOL истраживања, ми смо се у овом нашем истраживању определили да утврдимо колика је свест грађана о једном сегменту права који је несумњиво од централног значаја за конституцију модерног правног поретка. То су основна права човека која се међународноправним и уставним нормама установљавају као „кичма” не само правног поретка, него и целокупне демократске државне грађевине. Тешко је замислити изградњу (а касније и очување) демократске правне државе уколико грађани нису барем у најрудиментарнијем смислу свесни ових основних права (која су због њиховог реципрочног карактера уједно и обавезе), на које касније треба да се надограде друга права и обавезе и која се само под одређеним околностима (превасходно ванредног стања) могу кршити од стране власти. Према томе, сматрали смо да је веома значајно сазнати колико грађани познају Устав СРЈ уопште, а, потом, и основна права човека регулисана Уставом и, на тај начин, утврдити колико су наши грађани зрели да постану субјекти изградње Југославије као модерне правне државе.

Истраживање о коме ће овде бити речи било је, у почетку, замишљено као пилот-студија већег истраживања на општој популацији, при чему су студенти права требали бити „контролна” група. Но, резултати које смо добили код будућих дипломираних правника и магистара права показали су се толико алармантним, да смо одлучили да их објавимо сепаратно, сматрајући за своју обавезу да о њима обавестимо релевантну правничку јавност.

МЕТОД

Истраживање је обухватило 100 студената Филозофског факултета у Новом Саду (чији се резултати неће разматрати) и 100 студената правних факултета у Новом Саду (N=55) и Београду (N=45). Већи део испитаника са правних факултета били су апсолвенти и студенти четврте године (који су положили Уставно право), а мањи део постдипломци.

Студенти су анонимно попуњавали упитник, састављен из 19 питања која су проверавала познавање норми Устава СРЈ из 1992. године и 24 питања која су, паралелно, испитивала ставове испитаника о истим уставним решењима. Поред тога, свим испитаницима дата је и једна скала ауторитарности од 14 ставки, међу којима су биле и неке које су се тикале правне регулативе.

РЕЗУЛТАТИ

Познавање Устава СРЈ

Резултати дела упитника који је тестирао познавање Устава биће изнети на шест табела које следе. Пре но што пређемо на разматрање појединих конкретних одредби, погледајмо укупни резултат који су студенти права постигли у познавању Устава (у поређењу са својим колегама на Филозофском факултету).

ПРОСЕЧНО ПОСТИГНУЋЕ НА ТЕСТУ ПОЗНАВАЊА УСТАВА

Студенти Правног факултета	61,6%
Студенти Филозофског факултета	43,4%

Иако је проценат постигнућа код студената права, на први поглед, висок, он ипак одражава прилично незадовољавајуће познавање уставних решења код наших будућих дипломираних правника и магистара права. Штавише, када се погледа дистрибуција постигнућа на тесту знања, онда се види да свега 9% испитаника постиже скор који је изнад 75% знања, а да чак 31% има скор који је испод 50% знања! Ниједан једини испитаник није тачно одговорио на свих 19 питања!

Занимљиво је погледати и добијене одговоре на нека појединачна питања.

КАДА СЕ УСТАВ СРЈ И УСТАВ СРБИЈЕ НЕ СЛАЖУ, ПРИМЕЊУЈЕ СЕ:

Устав СРЈ	57%
Устав Србије	4%
Уставни суд доноси компромисно решење	37%
Пресуђује Скупштина СРЈ	2%

Иако више од половине (57%) будућних дипломираних правника и магистара права даје тачан одговор на ово питање, резултат је далеко од задовољавајућег. Може се претпоставити да су добијени резултати последица утиска испитаника да је супремација федерације над републиком фиктивна и још увек у духу „самоуправног социјализма”, али то мора остати само претпоставка.

КО ПО УСТАВУ ИМА ВРХОВНУ ВЛАСТ У СРЈ?

Скупштина СРЈ	73%
Председник СРЈ	16%
Слободан Милошевић	11%

Ако проценат тачних одговора и можемо сматрати релативно задовољавајућим (73%), одговор да врховну власт има Слободан Милошевић (именом и презименом, а не функцијом) који даје чак 11% испитаника, несумњиво указује на катастрофално незнање једног дела будућних правника!

Процедурална заштита основних права човека

Оно што свакако мора посебно да забрине, то је веома слабо познавање одредби Устава које су у функцији процедуралне заштите основних права човека.

	ДА	НЕ	НЕ ЗНАМ
Сваки грађанин има право да пред Уставним судом покрене питање кршења Устава	63%	27%	10%
Срби у Србији имају већа уставна права од других народа	18%	81%	1%

Више од трећине испитаника не зна да је право сваког грађанина да пред Уставним судом заштити своја основна права (која му Устав гарантује), док скоро једна петина сматра да доминирајуће етничко порекло доноси и већа права у односу на етничке мањине.

	ДА	НЕ	НЕ ЗНАМ
Полиција, приликом хапшења, мора да обавести родбину ухапшеног	39%	43%	18%
Полиција, приликом хапшења, мора ухапшеном да каже разлог хапшења	83%	11%	6%
Полиција има право да изнуди признање применом силе, али до границе док не угрози живот осумњиченог	9%	85%	6%
Закони се могу примењивати на кривична дела и ретроградно	31%	68%	1%

Служба држ. безб. може да изврши претрес стана и без судског налога	54%	33%	23%
Служба држ. безб. може да отвара лична писма и без судског налога	58%	33%	19%
Срби, по Уставу, имају право да шаљу добровољце на сва места где је српски народ угрожен	20%	55%	25%
По Уставу, штрајк је дозвољен и када руководство предузећа сматра да је угрожен процес производње	38%	28%	34%

Како објаснити овако слабо познавање основних права човека загарантованих Уставом?

Један потенцијални одговор лежи у могућности да су будући правници, под утиском дугогодишње праксе по којој је у Уставу и закону могло једно да пише, а друго да важи, антиципирани да и даље није важно оно што пише. Зашто би, дакле, уопште памтили шта пише у Уставу, ако се те ставке не примењују у пракси?

Други потенцијални одговор би се могао тицати континуитета колективистичког (читај: тоталитарног) начина размишљања (у смеру од социјализма ка национализму) који је тешко ускладив са логиком основних права човека.

Напослетку, трећи потенцијални одговор би се могао пронаћи у самој општој атмосфери коју нам је донео рат и успостављање ванредног стања на Косову (при чему ни у другим деловима СРЈ стање није било „нормално“). Томе у прилог би говорили и неки резултати истраживања. Тако, на пример, иако 97% будућих правника одговара позитивно на питање: „Да ли наш Устав забрањује ширење међунационалне мржње“, чак 29% сматра да је „НЕ“ прави одговор на питање: „Да ли треба забранити штампу која позива на истребљење или прогон Албанаца са Косова?“!

Наравно, потенцијални одговори на горе постављено питање могли би се и даље рећи, али ћемо се у овом раду ипак од тога уздржати. Наш циљ је био да у овом чланку само маркирамо главне проблеме, сматрајући ипак да не располажемо са довољно података за далекосежније закључке.

Ставови према њравним решењима

У нашем истраживању нисмо се задовољили утврђивањем степена познавања уставних норми које регулишу нека од најбитнијих основних права човека, него смо регистровали и ставове студената права према тим уставним решењима. У следећој табели приказан је степен прихваћености појединих ставова према уставним и другим законским решењима од стране наших испитаника, изражен у процентима.

СТАВОВИ ПРЕМА ПРАВНИМ РЕШЕЊИМА	%
Треба омогућити ретроградно важење закона	31%
Срби по Уставу треба да имају већа права од осталих народа, јер живе у својој држави	41%
Треба омогућити Служби државне безбедности да врши претрес станова и без судског налога	69%
Треба омогућити Служби државне безбедности да отвара приватна писма и без судског налога	51%
Треба законом забранити штрајк у случајевима када директор сматра да он угрожава процес производње	23%
Срби треба да имају уставно право да пошаљу добровољце на места где је српски народ угрожен	61%
Треба укинути могућност служења војске без оружја	44%
Штампу у којој се позива на истребљење или прогон Албанаца са Косова не треба забрањивати	29%
Сексуални криминалци заслужују више од затвора — треба их јавно бичевати или још горе казнити	41%
Судије треба изабрати на демократским изборима	45%
Нама је потребнији вођа у кога народ може имати поверења, од разних закона	31%

Судећи према приказаним резултатима, студенти права су се показали као забрињавајуће ауторитарна популација. Појам ауторитарности, који је увео Ерих Фром тридесетих, а разрадио Теодор Адорно педесетих година, подразумева сплет ставова и понашања који у себи садрже: ауторитарну субмисивност (слепо послушност према надређенима и сурову доминантност према подређенима), агресивност (пре свега, према особама које не припадају истој идеологији или организацији), ригидност (црно-бело виђење стварности, избегавање ситуација које „нису јасне“), идеолошки догматизам (склоност празноверницама и ненаучном мишљењу), конзерватизам (отпор променама и робовање конвенцијама), итд.

Склоност „чврстој руци“ исказала се у нашем истраживању кроз више ставова који су у директној супротности са основним правима човека. Најупадљивији примери ауторитарног става (пored већ поменутог апострофирања Слободана Милошевића као носиоца врховне власти у СРЈ) су свакако ставови који одражавају спремност да се Служби државне безбедности дају ванредно широка овлашћења (претрес станова — 69%, отварање писма — 51%) и став против могућности служења војске без оружја (44%). Ништа мање алармантни су и подаци да чак 41% испитаника сматра да би „Срби по Уставу треба(ло) да имају већа права од осталих народа, јер живе у својој држави“, као и да 61% сматра да су, у случају националне угрожености, српски добровољци (дакле, Уставом забрањена паравојска) — пожељни.

Да присутност овако антидемократских ставова није само последица (тек прохујале?) ратне атмосфере, говоре ставке које јасно ука-

зују на ауторитарност као утемељену карактеристику личности испитаних студената права. То је, пре свега, став да „сексуални криминалци заслужују више од затвора — треба их јавно бичевати или још горе кажњавати”, са којим се слаже чак 41% испитаника!

Но, за судбину нашег правног система и правне будућности (коју ће можда кројити баш неко од ових студената које смо ми испитивали) највећу опасност вероватно представљају ставови да „треба омогућити ретроградно важење закона” (31%) и да је „нама потребнији вођа у кога народ може имати поверења, од разних закона” (31%), као и чињеница да мање од половине (45%) испитаника сматра да би судије требало да буду биране на локалним демократским изборима.

Оно што би, донекле, могло да нас утеши, то је чињеница да се студенти права (за разлику од студената Филозофског факултета) у високом проценту изјашњавају за потребу повећања надлежности Скупштине (62%), додуше уз 13% оних који сматрају да би је требало укинути. Исто тако, добро је да је велики проценат будућих правника свестан да би (нови?) Устав требало донети на демократски изабраној Уставотворној скупштини (86%). Ако су студенти права ишта научили на свом факултету, онда је то, очито, важност основних политичких и правно-стваралачких институција (уставотворне и законодавне) за функционисање правног поретка.

Велико је питање, наравно, да ли је то и довољно!

ЛИТЕРАТУРА

1. Podgorecki, A. et al. (1973). *Knowledge and Opinion about Law*. London, Metuen.
2. Молнар А. (1994). *Социјална, социјално-политичка и политичка демократија*. У: С. Бељански и др.: *Регионализам као пут ка отвореном друштву*. Нови Сад, Visio Mundi Academic Press.
3. Вебер, М. (1976): *Прузрета и друштво*. Београд, Просвета. (Weber, M.: *Wirtschaft und Gesellschaft*, Tübingen, 1922).

KNOWLEDGE AND OPINION ABOUT CONSTITUTION AMONG LAW STUDENTS

Mikloš Biro and Aleksandar Molnar

Summary

Paper presents a socio-psychological study of knowledge and attitudes towards different constitutional and legal solutions concerning human rights, among law students.

Hundred law students from University of Novi Sad and University of Belgrade were examined. Results show low level of knowledge of the Yugoslavian Constitution, especially the articles concerning human rights. Also, law students show extremely high authoritarian attitudes and values.

Key words: public opinion, human rights, knowledge, law students, Constitution.